

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ НАЦІОНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА ЯК ОСНОВИ ЗАХИСТУ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Григорчук М.В.,

кандидат юридичних наук,

*доцент кафедри державно-правових дисциплін
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»*

ORCID iD 0000-0003-0523-030X

Григорчук М.В. Теоретико-правове значення принципів національного судочинства як основи захисту прав суб'єктів господарювання

З огляду на визнаний недостатній якісний рівень розроблення законів, який має місце в Україні, виникає завдання якнайшвидше розробити ефективні прийоми законодавчої техніки, котрі, будучи зведені до уніфікованого державного стандарту, з урахуванням сучасного світового і європейського досвіду, насправді слугували б своєрідним лекалом, межі якого б чітко розрізняли регульовані правовідносини, і визначали понятійний апарат, який би відповідав завданням такого впорядкування.

Авторське теоретико-правове дослідження окремих основоположних категорій, як, наприклад, «принцип», «засада», «основи» тощо показало, що безпідставне маніпулювання як теоретиками, так і практиками цими поняттями призводить до неповноти вивчення доказів, якими обґрунтовується вина чи невинуватість учасника господарської сфери. За умов некоректного їх застосування можуть виникнути обставини, якими суб'єкту господарювання будуть завдані значні збитки з причини примусового виконання рішення суду, яке набрало законної сили. Така ситуація реально загрожує утвердженню верховенства права і конституційних засад під час провадження підприємницької діяльності. Більше того, такими діями знижується активність громадян на напрямку реалізації конституційного права на зайняття підприємницькою діяльністю, вселяється зневіра у справедливість державної системи захисту суб'єктивного права.

Забезпечуючи належний правопорядок у господарській сфері, законодавець має суворо дотримуватись приймів законодавчої техніки при запровадженні нових законів чи внесення змін і доповнень до чинних нормативно-правових актів. З огляду на сказане виникає проблема фахового підходу до теоретичного обґрунтування досліджуваних у цій статті категорій, зведення їх до чіткої структурованої системи. Основним завданням, на думку автора, є надання універсального характеру тим принципам, які, з урахуванням множинності об'єднаних інструментів легітимного примусового впливу на порушника господарського законодавства, одночасно виступатимуть гарантіями щодо охорони і захисту прав добропорядних підприємців.

Ключові слова: принцип, засада, основи, правовий захист, суб'єкт господарської діяльності, положення, ідея.

Grigorchuk M.V. Theoretical and legal significance of the principles of national judiciary as a basis for protecting the rights of business entities

Given the recognized insufficient quality of law-making that takes place in Ukraine, the task is to develop as soon as possible effective methods of legislative technique, which, being reduced to a unified state standard, taking into account modern world and European experience, would actually serve as a kind of template. would clearly distinguish between regulated legal relations, and determine the conceptual apparatus that would meet the objectives of such regulation. The author's theoretical and legal study of certain fundamental categories, such as «principle», «principle», «basics», etc. has shown that unwarranted manipulation by both theorists and practitioners of these concepts leads to incomplete study of evidence to substantiate the guilt or innocence economic sphere. If they are used incorrectly, circumstances may arise that will cause damage to the business entity due to the enforcement of a court decision that has entered into force. This situation really threatens the establishment of the rule of law and constitutional principles in the conduct of business. Moreover, such actions reduce the activity of citizens in the direction of exercising the constitutional right to engage in entrepreneurial activity. Ensuring proper law and order in the economic sphere, the legislator must strictly adhere to the techniques of legislative technique

on the introduction of new laws or amendments to existing regulations. In view of the above, there is a problem of a professional approach to the theoretical justification of the categories studied in this article, reducing them to a clear structured system. The main task, according to the author, is to give a universal character to those principles which, given the multiplicity of combined instruments of legitimate coercion against the violator of economic law, will simultaneously act as guarantees for the protection and safeguarding of the rights of honest entrepreneurs.

Key words: principle, principle, bases, legal protection, subject of economic activity, position, idea.

Постановка проблеми. Досліджуючи не вирішені питання, пов'язані з реалізацією принципів національного судочинства при захисті прав та законних інтересів суб'єктів господарювання, виникає низка завдань, які, будучи першоджерелами щодо природи принципів судочинства в цілому, неможливо залишити поза увагою при розгляді даного конкретного завдання. Проблема полягає в тому, що вченими в галузі процесуального права вживаються синоніми до поняття «принцип», якими є «основа», «ідея», «положення», «засада». На цей час така ситуація породжує неузгодженість між функціонуванням правових механізмів захисту у різних галузях права і потребує фахового вирішення при взаємодії представників науки і суб'єктів законодавчої ініціативи.

Стан опрацювання цієї проблематики скеровує нас до наукового доробку, який представлений відомими вітчизняними і зарубіжними вченими, серед яких Омельченко М. П., Абрамов С.Н., Фулей Т.І., Кузнєцова О. А., Комісарова Е. Г., Філатова М. А., Колодій А. М., Погребняк С.П., Балюк І.А., Ярков В.В., Абсаямов А.В., Арсенів І.Г., Виноградова Е. А. та інші.

Метою статті є здійснення теоретико-правового аналізу наукового доробку щодо тлумачення категорії «принципи права» і нації основі визначити узагальнену множинність принципів судочинства, які б слугували основою для відновлення порушеного права суб'єктів господарювання під час провадження підприємницької діяльності.

Виклад основного матеріалу. Дослідження рівня запитуваності категорії «принципи права» показало, що у вітчизняній юриспруденції вона є достатньо поширеною. У найбільш загальному вигляді фахівці у галузі теорії права принципи права розуміють як керівні засади (ідеї), які визначають зміст і спрямованість правового регулювання суспільних відносин. При цьому зазначається, що значення принципів права полягає у тому, що вони в стислому вигляді концентровано відображають найсуттєвіші риси права, є його квінтесенцією, «обличчям» [1]. Проте, статусне становище цього поняття не набуло універсального значення для всіх галузей права.

Згідно з Академічним тлумачним словником української мови слово «принцип» означає основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку і т. ін. В одному синонімічному ряду з поняттям «принцип» перебуває поняття «засада», яке наповнене близьким, але не тотожним набором характеристик, які закладені в первинне поняття.

Слово «засада» (множина – засади) має декілька значень і тлумачиться як основа чогось; те головне, на чому ґрунтується, базується що-небудь; вихідне, головне положення, принцип; основа світогляду, правило; спосіб, метод здійснення чого-небудь [2].

Здійснене нами теоретико-правове узагальнення показало, що з огляду на наведені тлумачення понять «принципи» і «засади» ототожнювати їх некоректно, оскільки поняття «засади» за вкладеним у нього обсягом ширше від поняття «принципи» і включає його до свого обсягу. Тому, досліджуючи принципи як категорію, необхідно зосередити увагу лише на тих якісних ознаках, що притаманні саме цій категорії, вирізняючи її з-поміж інших, більш наділених невластивими юридичним явищам характеристиками.

За висновками М. П. Омельченка, найпершим, хто в науці цивільного права озвучив питання про сутність його принципів, був С. Н. Абрамов, який робив акцент на переломленні загальнотеоретичного поняття «принцип права», вказуючи, що ці принципи як засади визначають весь устрій процесу в цілому і всю систему процесуальних дій та відносин відповідно до завдань правосуддя [3, С. 6].

Аналіз наведеного судження показав, що в ньому закладено окремі неузгодженості в тлумаченні принципів права, які висловив С. Н. Абрамов. На нашу думку, науковець припускається логічної неточності, пояснюючи поняття з меншим обсягом (принцип) через поняття з більшим обсягом (засада), змінюючи в такий спосіб стан підпорядкованості вказаних логічних категорій: з наведеного ним тлумачення поняття «засада» входить до обсягу поняття «принцип», а насправді це не відповідає дійсності.

Т. І. Фулей, досліджуючи загальнолюдські принципи права і проблеми їх провадження в Україні, висловлює думку, що в більшості українських законів, які регулюють найважливіші суспільні відносини, містяться окремі статті або навіть глави, що присвячені принципам (засадам). При цьому обидва терміни – «принцип» і «засада» - використовуються як синоніми. При фіксуванні принципів у законодавчих актах спостерігається

термінологічна різноманітність, а саме – законодавець використовує широкий спектр словосполучень з термінами «засада» або «принцип», що не сприяє уніфікації правового регулювання [4].

Окремі автори, досліджуючи проблематику принципів і їх вплив на конкретну галузь права, вважають, що поняття «принципи» і «засади» тотожними, оскільки і засади, і принципи мають наскрізний характер [5]. Ми дотримуємося іншої думки, і вважаємо, що неврахування обсягів досліджуваних понять при їх заміні, а також підміна поняття «принцип» його віддаленим синонімом «засада» може призвести до суттєвих неузгодженостей у самому визначенні етимологічної сутності правових принципів.

На думку О. А. Кузнецової, слово «засада» вживається в значенні «основне положення, принцип», тобто досліджуване поняття визначається з допомогою синонімів. Ніхто не заперечує, далі говорить науковець, важливість використання мовних конструкцій, але при цьому стає неможливим пояснити сутність терміну тільки через його переклад, інакше кажучи, визначити «те саме через те саме» [6, С. 14].

Е. Г. Комісарова, аналізуючи принципи і генезу цивільного законодавства, зазначає: «Наукова спадщина показує, що правова наука радянської доби, розглядаючи питання законодавчої техніки, однозначно правильно визначила підходи до вирішення основних проблем юридичної науки, у тому числі й цього питання, стверджуючи, що наявність великого числа термінологічних одиниць, які збігаються за своїм значенням, вносить плутанину в правозастосування [7, С. 137].

Як бачимо, недосконалість у володінні категоріями логіки і неврахування в практичному застосуванні законів цієї науки не дає можливості науковцям, які, будучи недалеко від істини, коректно і повно пояснити досліджувані явища. У даному разі суть проблеми полягає в тому, що одні, плутаючи обсяг понять, помилково підпорядковують поняття з більшим обсягом, яким є «засада», поняттю з меншим обсягом – «принцип», інші – з тих же причин не можуть досконало пояснити зміст зв'язків між вказаними поняттями. Все це має наслідком маніпуляції з поняттями, в результаті чого відбувається безпідставна їх заміна на ґрунті недопущення тавтології, і бажання використати слова, близькі за значенням (синоніми).

Не дивлячись на те, що проблема реалізації принципів судочинства під час здійснення захисту прав та законних інтересів суб'єктів господарювання виступає підґрунтям всієї системи господарського правосуддя, дана тема вимагає додаткового дослідження конкретних теоретичних і практичних аспектів судової процедури захисту суб'єктами господарювання їх суб'єктивних прав.

Досліджуючи принципи права, А. М. Колодій зазначає, що це такі відправні ідеї існування права, які виражають найважливіші закономірності й підвалини даного типу держави і права, є однопорядковими із сутністю права та становлять його головні риси, відзначаються універсальністю, вищою імперативністю і загальною значимістю, відповідають об'єктивній необхідності побудови й зміцнення певного суспільного ладу [8, С. 27].

С. П. Погребняк вважає, що принципи права виступають критерієм оцінки права та основою для його подальшого удосконалення. Кожна галузь права виділяє свої власні галузеві принципи, але є принципи, які за своєю сутністю, є міжгалузевими. До міжгалузевих відносять: справедливість, рівність, гуманізм та узагальнюючий принцип – верховенства права. Вони знаходять своє закріплення в нормах-принципах, що також притаманні сфері господарського права. Наслідком цього закріплення є принцип рівного захисту державою всіх суб'єктів господарювання [9, С. 38].

Здійснюючи дедуктивний поділ поняття «принципи права» на менш семантично об'ємні категорії, дістанемося до поняття «принципи господарського судочинства», якими, на думку І. А. Балюка, є його фундаментальні положення, основоположні правові ідеї, які містяться в нормах господарського процесуального законодавства, та які визначають систему організації господарського суду, його діяльність з метою прийняття законних та обґрунтованих рішень і особливості процесуальної діяльності інших учасників процесу [10, С. 38].

Проведений в рамках цього дослідження теоретико-правовий аналіз вітчизняного законодавства показав, що весь судовий устрій держави ґрунтується на принципах, які, з огляду на їх галузеву орієнтацію, впорядковують режим і визначають алгоритм діяльності судових органів на всіх стадіях судового розгляду. Господарське судочинство, маючи загальноюправове походження, повною мірою відповідає вимогам загальних принципів, які є базовими для всієї системи вітчизняного судочинства. Однак, з урахуванням об'єктивних процесів, які відбуваються в економіці України, ця галузь права послуговується й іншими принципами, які обумовлюють специфіку господарської сфери діяльності у її співвідносності з іншими галузями судочинства, якими є цивільне, кримінальне та адміністративне.

Необхідно зазначити, що Конституцією України встановлено низку загальнообов'язкових «правових меж», чітко сформульованих і законодавчо закріплених «бар'єрів», згідно з якими для кожного учасника судового розгляду (без урахування галузевої спрямованості) визначено конкретні правила поведінки, за які

виходити категорично не допустимо. Недотримання цих правил тягне за собою порушення прав і охоронюваних законом інтересів суб'єктів судового розгляду, а отже є підставами для апеляційного і касаційного оскарження, а також ініціювання відкриття провадження про перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами.

Розділом 8 Конституції України [11], зокрема статтями 124 – 127, законодавчо закріплено принципи, за яких реалізується право на судовий розгляд. З метою забезпечення уніфікованого тлумачення окремих положень даної статті Конституційним Судом України винесено окремі рішення.

Характеризуючи принципи судочинства в Україні, необхідно також брати до уваги те, який рівень узагальнення ними охоплюється, які сфери суспільного життя ними врегульовуються, а також ступінь зобов'язальності, який проявляється для учасника процесу лише під час оскарження рішень суду першої інстанції. Найвищим рівнем узагальнення наділено низку принципів, які, відповідаючи міжнародно-правовим стандартам, знайшли своє закріплення в статті 129 Конституції України (Суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права).

Ми вважаємо, що приведення до єдиної форми конституційних принципів судочинства не обмежує поле діяльності судів щодо захисту прав суб'єктів господарювання, а слугує підґрунтям для галузевого розширення як змісту, так і введення додаткових принципів, які відповідають Конституції і законам України.

На думку О. А. Беянович, наслідком уніфікації процесуального законодавства може бути визначено надання одноманітності правового регулювання процесуальних відносин (відносин між судом та іншими учасниками процесу у зв'язку з вирішення спору про право або іншого правового питання), які складаються у зв'язку із іншими – матеріальними правовідносинами, що можуть істотно розрізнятися за принципами, методами правового регулювання, характером правового зв'язку між їх учасниками [12].

Разом з тим, основоположним принципом, на якому ґрунтується правосуддя в Україні, і його виявлення – судочинство, є принцип рівності усіх перед законом, як це зазначено статтею 24 Конституції України. Дане положення, яке розвинуте іншими статтями Основного Закону, повномірно засвідчує єдиний порядок вирішення питання про умови застосування права в Україні – всі рівні перед законом, не може бути надано нікому жодної преференції. Єдиним арбітром при вирішенні спірних питань є закон, який проголошено головним регулятором суспільних відносин.

Чинне законодавство зобов'язує дослідника враховувати зміни, що відбулися у вітчизняному судочинстві, зокрема й ті, що стосуються господарського процесуального права. За таких обставин наведене судження науковця вимагає критичного осмислення на ґрунті нових процесуальних засад, що передбачені чинним Господарським процесуальним кодексом України.

Разом з тим, ми пропонуємо дослухатися теоретико-практичних узагальнень із цієї проблематики, які позбавлені чіткого галузевого регулювання, тобто не втрачають наукової значущості за будь-яких законодавчих нововведень.

На думку групи вчених, серед яких В. В. Ярков, А. В. Абсалямов, І. Г. Арсенов, Е. А. Виноградова, значення принципів господарського судочинства полягає у тому, що вони є орієнтиром у нормотворчій діяльності при вдосконаленні господарського процесуального законодавства; дають змогу господарському суду забезпечити правильне з'ясування господарського процесуального законодавства та застосування його згідно з дійсним смислом не тільки при розгляді справи у місцевому господарському суді, а також при перегляді справи в апеляційному, касаційному провадженні, у Верховному Суді України та за нововиявленими обставинами [13, С. 44].

Здійснюючи авторський логіко-правовий аналіз принципів застосування процесуальних інструментів при розгляді справ господарськими судами, доцільно зосередити увагу на тих, що покладені в основу вітчизняного законодавства, і є реальними проявами верховенства права.

На наше переконання, одним із головних принципів, які визначають сутність правоохоронної діяльності держави в сфері господарювання, є рівний захист прав всіх суб'єктів господарювання. Даний принцип закріплено в статті 13 Конституції України та статті 7 Господарського процесуального кодексу України. У цьому контексті можна з упевненістю стверджувати, що природа даного принципу лежить в площині загально правового принципу рівності, що достатньо повно досліджено в науково-теоретичному доробку вітчизняних представників правової науки.

Процес реалізації принципів господарського права має на меті забезпечити найбільш якісне функціонування конституційного принципу верховенства права, який виступає базовим до принципів утвердження господарського правопорядку та законності під час провадження господарської діяльності і рівного захисту всіх суб'єктів в частині закріпленням загальних принципів рівності та справедливості. Всі означені принципи виступають проявами конституційного принципу верховенства права і закону.

Висновки. Підсумовуючи все сказане вище, необхідно зазначити, що в господарському праві існує тісний внутрішній зв'язок між принципами господарювання на рівні загальних принципів. Даний зв'язок виникає в результаті взаємодії основних елементів базових конституційних принципів і специфічних складових, характерних для господарського права. Тому принцип забезпечення господарського правопорядку та законності виступає запорукою для якісної реалізації принципу рівного захисту всіх суб'єктів господарювання.

Список використаних джерел:

1. Юридична енциклопедія: В 6 т. Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: Укр. енцикл., 2003. Т. 5.
2. Словник української мови (Академічний тлумачний словник (1970-1980) [Електронний ресурс]. URL : <http://sum.in.ua/s/okhoronjaty>.
3. Омельченко М. П. Принцип об'єктивної істини цивільного процесуального права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 1996. С.6.
4. Фулей Т. І. Сучасні загальнолюдські принципи права та проблеми їх впровадження в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2006, С. 12-13.
5. Галаган О. І. Поняття та система засад (принципів) кримінального провадження. О. І. Галаган, Д. П. Письменний. *Науковий вісник Національної Академії внутрішніх справ*, 2013. № 4. С. 167-171.
6. Кузнецова О. А. Нормы-принципы российского гражданского права. Москва. : Статут, 2006. С. 14.
7. Комиссарова Е. Г. Принципы в праве и основные начала гражданского законодательства : дис... доктора юрид. наук. Екатеринбург. 2002. С. 137.
8. Колодій А. М. Принципи права України : монографія. К. : Юрінком Інтер, 1998. 208 с. С. 27.
9. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика). Х., 2008. 240 с. С. 38.
10. Балюк І. А. Господарське процесуальне право : навч. посіб. К.: КНЕУ, 2002. 224 с. С. 16, 38.
11. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>.
12. Беяневич О. А. Про уніфікацію і спеціалізацію процесуального права *Університетські наукові записки*, 2012. № 1 (41). С. 95–105.
13. Арбитражный процесс: учеб. для вузов :А. В. Абсалямов, И. Г. Арсенов, Е. А. Виноградова и др.; под ред. В. В. Яркова. М.: Юрист, 1998. С. 44.